

מכתלי בית ההוראה

פניני הלכה למעשה, בענייני דיומא ושאלות המתחדשות
מרבני בית המדרש להוראה היינות "באר ישראל"
בראשות מורינו הגאון רבי מנחם מנדל פומרנץ שליט"א

מכתלי בית ההוראה

תשובה ממורינו הרב שליט"א

שימוש במשאבת גומי (-פומפה) בשבת

דעת הגרש"ז אויערבאך - פתיחת סתימה היא פעולת ניקוי בלבד

הגרש"ז אויערבאך (שמירת שבת כהלכתה פרק יב הערה נב) כתב שנראה להתיר פתיחה סתימה, שאין לראות בפתיחה פעולה של בניית הצינור מחדש, אלא רק פעולה של ניקוי, אבל הצינור עצמו כדקאי קאי. ומה שהגמרא התירה לפתוח את הצינור רק כלאחר יד, היינו בדרך שיש לומר שהצינור עצמו התבטל, וכגון שהצינור אינו דבר בפני עצמו, אלא הוא חריץ בסיום הגג שלוקח את המים לקצה הגג, אבל צינור שיש לו מציאות בפני עצמו ונסתם, אין הפתיחה שלו נחשבת לתיקון הצינור אלא רק ניקוי, או אפי' נאמר שהצינור בהגמרא הוא כלי בפני עצמו שמוריד את המים מהגג לקרקע, אלא שהצינור התמלא כולו בקשים ועשבים מלמטה ועד למעלה ששווה לגובה הגג, ובוה נתבטל הצינור לגמרי, אבל צינור של הכיור עומד בפני עצמו ואינו מתבטל במה שנסתם, ואין מעשה הפתיחה אלא רק ניקוי בלבד.

אך כתב שחידוש זה אינו מוכרע לגמרי בסברא, וגם אפשר שיש בשימוש בפומפה משום עובדין דחול, לכן אין להתיר רק בשעת הדחק ובמקום צורך גדול, ודווקא בפומפה ביתית שאין בה משום עובדין דחול, אבל בפומפה מקצועית מתווסף חשש של עובדין דחול. ועפ"ז פסק בשמירת שבת כהלכתה (שם סעיף ח).

דעת המנחת יצחק - סתימה רגילה כפתיחה מחודשת של נקב ישן ואין חשיבות בבנייה

במנחת יצחק (חלק ה סימן עה אות א) כתב לחדש שכל מה שנאסר פתיחת הצינור הוא בסתימה חזקה במיוחד, אבל סתימה רגילה אפי' שצריכים כלי ביתי כדי לפתוח, מותר. שאין פתיחת סתימה רגילה נחשבת כבנייה אלא רק כשימוש, והביא דוגמא לדבר מדין השו"ע (סימן שיד סעיף ב) שנקב שנמצא במקום שכל כובד היין עליו הוא סתימה מעולה, אסור לפתוח מחדש כי נחשב כבונה, אבל נקב שנעשה באופן פחות חזק אחרי שאין כל כובד היין, מותר לפתוח.

המשך בעמ' ב'

בשבת האחרונה ערכנו בביתנו שמחת שבע ברכות, מחמת ריבוי האורחים וריבוי האוכלים נסתם הכיור במטבח, והדבר גרם לנו לעוגמת נפש מרובה ולביטול עונג שבת. לגודל עוגמת הנפש ירדנו לשכנים שבביתם עובד זר גוי וביקשנו ממנו אם יוכל לפתוח את הסתימה באמצעות משאבת גומי (פומפה). רצינו לדעת אם עשינו כהלכה, או שמא בכלל היה מותר לנו להשתמש בעצמנו בפומפה בשבת לפתיחת הסתימה:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

בשאלת השימוש במשאבת גומי - פומפה לפתיחת סתימות בשבת, כבר דנו הפוסקים בהיתרו ואם יש בכך איסור משום מתקן כלי, ולמעשה חילקו בין אופני הסתימה ותדירותה, וכמו כן בין אם מדובר במשאבת ביתית או פומפה מקצועית שבה הדבר נראה כעובדין דחול, וכמו שיבואר.

פתיחת צינור שנסתם

בגמרא (כתובות טו) נפסק על צינור לניקוז מי גשמים מהגג שעלו בו קשים ועשבים ונסתמה זרימתו, והמי גשמים נכנסים לבית ומזיקים, שמותר לעלות לגג למען את הקשים והעשבים ברגליו, ובלבד שלא יראו מעשיו לרבים, כי המעיכה ברגלים היא מלאכה כלאחר יד שאסורה מדרבנן, והם לא גזרו במקום הפסד. בתוס' (שם) הקשו, דמאחר ואי להתיר בפני אחרים שמא ילמדו להתיר מלאכה זו גם שלא במקום הפסד, מפני מה התירו לעשות בצנעא, והרי כלל בדינו דכל דבר שאסור חכמים מפני מראית העין אפי' בחדרי חדרים אסור, ויישבו לחלק, שדין זה נאמר דווקא כאשר יש חשש שייטעו להתיר איסור דאורייתא, אבל כאן אפי' אם יטעו להתיר ישלחו באיסור דרבנן, כי המעיכה נעשית כלאחר יד, ובאיסור דרבנן לא החמירו חז"ל בחדרי חדרים מאחר שיש חשש הפסד.

ומתוך הדברים מבואר שפתיחת צינור שנסתם הוא איסור דאורייתא, ושלא הותר איסור זה רק בכלאחר יד ובמקום הפסד אבל לא בפתיחה בידיים, אמנם פוסקי הדור דנו להתיר פתיחה של סתימה על ידי פומפה, וכפי שיתבאר לקמן.

הלכה למעשה

משולחן מורנו הרב שליט"א

זמן תפילה או תפילה בציבור

אחד שנקלע לבית הכנסת בו התפילה התארכה והתאחרה מאוד, ורואה שלא יספיקו להתפלל שמונה עשרה לפני סוף זמן תפילה, כיצד עליו לנהוג: האם עדיף שיתפלל ביחידות בזמן תפילה, או שתפילה בציבור עדיף?

תשובת מורנו הרב שליט"א:

כתב במשנה ברורה (סימן מו סק"ב): אם הוא ירא שהצבור יעברו גם זמן ברכות קריאת שמע אין לו

להמתין עליהם כלל, כי יפסיד על דם הברכות וגם הזמן תפלה שהוא גם כן לכתחילה רק עד ארבע שעות אלא יקרא בזמנה בברכותיה ויתפלל ביחיד.

קיבל שבת ונזכר שלא הניח תפילין ר"ת

התפלל מנחה בערב שבת ולאחר שכבר קיבל על עצמו 'תוספת שבת' נזכר שלא הניח היום תפילין - רבינו תם, האם יכול להניחם כעת: תשובת מורנו הרב שליט"א:

אם עדיין לא הניח תפילין דרש"י, וכן מי שמקפיד להניח בכל יום תפילין דר"ת, יכול להניח את התפילין כעת, משום שמתברר שקבלתו הייתה בטעות, שעל דעת כן לא קיבל עצמו שבת, שיפסיד מצוות תפילין.²

אולם מי שאינו מקפיד להניח רבינו תם בכל יום, אסור להניחם לאחר שקיבל שבת.³

תפילת הדרך בנוסע לדבר מצווה

האם גם מי שנוסע לדבר מצווה צריך להתפלל תפילת הדרך, או שמאחר ששלוחי מצווה אינם נזוקין אינו צריך להתפלל:

תשובת מורנו הרב שליט"א:

אף ששלוחי מצווה אינן נזוקין, מכל מקום חייבים לומר תפילת הדרך, אף שיוצאים לדבר מצווה, כגון, הנוסעים לחתונה, לברית מילה או לתפילה על קברי צדיקים.⁴

שהרי יש כמה דברים שיש בהם סכנה ותיקנו עליהם תפילה, ומ"מ אין חותמים בברכה, אלא מפני שהדרך מנעטת ג' דברים את הממון ואת השם ופ"ר כדאיתא במדרש, וזה שייך גם בהולך בדרך מצוה, ועו"ל שסכנת דרכים נחשב כשכיח הזיקא שחוששים אף בשליח מצווה. וראה עוד בעלי תמר (על ירושלמי ברכות פ"ה) שהביא בשם מרן בעל 'האמרי אמת' שלפי המבואר בגמרא טעם תפילת הדרך הוא משום המלך בקונן, וא"כ בהולך לדבר מצווה כלאורה לא היה לו לומר, אכן ל"ל שגם בזה יתכן שחושב שהוא מצווה ולאמיתו של דבר אינה מצווה וגם יתכן שאינה מצווה גמורה והוא מצווה הבאה בעבירה או שאינו עושה המצווה לשמה ויש לו פניות וכונות בלתי טהורות, לפיכך הוא צריך לתפלת הדרך גם כשהולך בדרך מצווה.

עצמו שבת. אולם אם התפלל כבר מעריב מבעוד יום, ראה בפסקי תשובות (סימן לא אות א) שלא יניחם מפני שהמניח מזולזל באות שבת ועובר על כל תוספי, וראה מה שדן בעה"ר להניח עם תנאי וללא ברכה.. 3 ויש להסתפק במי שקורה לו לפעמים ששוכח להניח רבינו תם, וראה פסקי תשובות (שם הערה 2) שהדין כן הוא רק למי שנוהג להניחם בכל יום וכשיטת המקובלים שחיוב הנחתן כתפילין דרש"י. וראוי לציין שיש שמקפידים בכל מחיר להניח ר"ת מיד לאחר שחרית, כי מי שסומך על כך שניח אח"כ, כמייט שאין מציאות שלא יארע לו פעם בחייו אונס ויפסיד את ההנחה. ועל אדם כזה, באמת יש להסתפק אם יכול להניח אחרי שקיבל שבת. 4 מעשה בצלאל על הריקנטי (סימן לה), וטעמו, שמה שתיקנו ברכה בתפילת הדרך אינו משום הסכנה,

שיתפלל עם הציבור, שאז תפילתו נשמעת. אבל אם המניין נוהג שלא כהלכה, ומתפלל אחר סיום ארבע שעות לפי הגר"א, לכל הדעות צריך להתפלל ביחיד לפני כן, וכשמקדים תפילתו לציבור מפני שהם מאחרים, כתב בשולחן ערוך (סימן צ"ט) שיכול להקדים תפילתו גם בבית הכנסת, ובמשנ"ב (סק"ה) הביא דעת הב"ח שאם יספיק לצאת מבית הכנסת ולהתפלל הזמן עדיף שיצא. 2 בספר הליכות שלמה כתב (תפלה פ"ד אוהות הלכה הערה 17) לגבי מי שלא הניח תפילין כלל שצריך להניחם, כמו שכתב הט"ו (סימן ת"ד סק"ב) ובמשנה ברורה (שם סק"ה) לעניין קהל ששלחו להביא להם שופר ונתעכב השליח עד סוף היום השני, וראשי השנה היה ביום חמישי ושישי, וכשהגיע השופר כבר התפללו ערבית של שבת קודם הזמן כשהיה היום גדול, שצריך לתקוע אפילו מי שקיבל על

1 לעניין אם הציבור מאחר סוף זמן 'מגן-אברהם' נחלקו הפוסקים מה עדיף. יש אומרים (מנחת יצחק ח"ג, סוף סימן ע"א, אבני ישיבה ח"י, יב) שעדיף להתפלל במניין בתוך ארבע שעות לפי זמן הגר"א, שכן דעת רוב הפוסקים, ועוד שהזמן דרבנן וספק דרבנן להקל, ועוד שבשעת הדחק אפשר להתפלל שחרית עד חצות. לפיכך, מוטב להתפלל במניין, למרות שתפילתם אחר סוף זמן תפילה 'מגן-אברהם'. ויש אומרים (דעת הגרש"א, מוצא באש"י יח, הערה מ) שיותר טוב להתפלל ביחיד בזמן הראוי לפי שיטת 'מגן-אברהם', מאשר להתפלל במניין אחר זמן 'מגן-אברהם'. וכן לגבי מנהג ספרדים כתב במנחת יצחק (שם) שגם לספרדים עדיף להתפלל במניין, ובלקוטי יוסף (פס). 1) כתב שמי שנוהג תמיד כמגן אברהם ויודע שייכון בכל תפילה שמונה עשרה, עדיף שיתפלל ביחיד לפי זמן מ"א, אבל אם אינו יכול לכוון היטב, מוטב

תשלום הפסדים והוצאות הנגרמות למלוה בגין איחור בפרעון הלוואה

שמעון מקיים בהידור את מצוות התורה וגומל חסד בממונו, וכאשר יש לו האפשרות מלוה הוא כספו לאחרים. יום אחד ניגש אליו ידידו תנחום וביקש ממנו הלוואה על סך 50 אלף שקלים לחודשיים, לשמעון היה בחשבונו סכום זה אותו שמר בכדי לשלם בעוד שלשה חודשים עבור רכישת דירה אותה רכש לאחרונה, אלא שאם יאחר בתשלום עבור הדירה ייקנס בהוצאות מרובות וכן יפסיד הטבות שמוכר הדירה התחייב אם יעמוד בלוח התשלומים. תנחום מתחייב להחזיר לו את הסכום שבוע לפני ששמעון נדרש לכספו ומתחייב שאם יתעכב הרי הוא מתחייב לשלם לו את כל ההוצאות שיהיו בעקבות האיחור בתשלום. סוף דבר תנחום לא פרע הלוואה במועד, וכעת שואל שמעון המלווה: א. האם יכול לדרוש מתנחום לעמוד בהתחייבותו או שהתחייבות זו אסורה משום ריבית. ב. האם מותר לו לקחת הלוואה בבנק בכדי לשלם את התשלום לרכישת הדירה, ולגבות לאחר מכן הוצאות הריבית מהלווה. ומה יהיה הדין באם תנחום לא פרע את הלוואה מרצונו הטוב לא להשיב רעה תחת טובה מעוניין לפרוע ההוצאות הרבות שהיה למלוה בגין איחור התשלום שלו:

א. ריבית דרך קנס כגון שסיכמו אם לא יפרע ההלוואה לזמן פלוני יקנס בסכום חד פעמי כתב הרשב" דאין בזה ריבית משום שלא ניתן לו רשות ללות את הכסף לאחר הזמן שקבעו לפרעון. אמנם יש בזה חשש הערמת ריבית ולכן כאשר התשלום הוא לא במעות אלא בפירות (או שההלוואה היתה בפירות ומשלם מעות) מותר (שו"ע קע"ד סי"ד) ובח"ד כתב דעת התוס' יש בזה ריבית קצוצה ולא הביאו להלכה בפסקים).

ב. כשסיכמו בין קנס המתרבה כגון שעל כל שבוע איחור יוסף תשלום של דינר לשבוע, אסור לכו"ע ויש דעות שזה אבק ריבית ויש דעות שזה ריבית קצוצה (שו"ע סעיף ט"ו).

ג. תשלום הוצאות כשסיכמו שישלם לו הוצאות ה"ט"ו בסי' ק"ע כתב דאם הלווה התנה שישלם כל הזיקות שיבואו למלווה, והמלווה לווה מעות בהיתר אסור ללווה לשלם לו הריבית אע"פ שהוא לווה בהיתר, והוי ריבית קצוצה ויוצאה בדיינים. והסברא הוצאות מותר ליתן, אבל ריבית על הכסף מכל טעם שהוא התורה אסרה, דשם ריבית אסרה תורה ואין היתר משום שהמלווה משלם ריבית על מעות ההלוואה, ולא דומה להוצאות שאינם ריבית שנפלו על המלווה בגלל האיחור דאינו תשלום המתרבה.

יש מהאחרונים שחלקו על ה"ט"ו וסוברים דאם המלווה לווה מגוי דזה ריבית ממש, אע"פ שבגוי אין אישור תורה יהיה אסור ללווה לשלם לו, אבל אם המלווה לווה בהיתר עיסקא והוצרך לשלם רווחים אין לזון את הכסף כריבית והוי כמו הוצאות (תפארת למשהו"ד) וסברתם דלא שייך לומר שם ריבית אסרה התורה על ריבית בהיתר עיסקא, ולפי זה אם הוצאות שנפסד בהם ר' שמעון הם ריביות שמתחייב למוכר, במידה וחמתו על היתר עיסקא מול מוכר הדירה יהיה תלוי במח' ה"ט"ו הנ"ל, אבל במידה ולא חמתו על היתר עיסקא ברכישת הדירה כגון בקניה מאינו שומר תומוצ' לכו"ע אסור לדרוש מר' תנחום לשלם את הפסדי הריבית שיש לו.

תשלום הפסדים מרצונו הטוב בריבית דרך קנס כתבו הפוסקים דגם אם ישלם מעצמו הוי כמו ריבית מאוחרת שאסורה ויש שהתירו בקנס שאינו מתרבה שכל האיסור משום הערמת ריבית וכשמשלם מעצמו לא נראה הערמת ריבית.

אבל באופן שהמלווה נפסד הביא הנתיבות שלום מהגרש"ז אורבך זצ"ל - דאין שייך בזה ריבית מאוחרת ומותר ליתן למלווה הפסדים שנגרמו בעבורו (וכן התיר ליתן הפרשי הצמדה למדד יוקר המחיה ואין בזה ריבית מאוחרת כשנתן מעצמו, אבל אסור ליתן פיצוי עבור מניעת רווחים)

תשלום עבור הפסד הטבות במידה וההפסד של ר' שמעון אינו מריביות אלא שמפסיד הטבה שהמוכר נתן לו באם משלם עד זמן מסוים להט"ו מחויב ר' תנחום לשלם ואף הזיקות שבדיני ממונות אין לחייב כגרמא וכד' התחייב על הוצאות אלו.

וא"כ למעשה כתבו הפוסקים דאף באופן שהמלווה רואה שבאם יתעכב באיחור התשלום יפסיד סך גבוה בהרבה מאם יקח הלוואה בריבית (מגוי/בהיתר עיסקא להט"ו), עדיף שיתעכב ויפסיד ממון רב יותר דאזו יוכל להוציא מהלווה, אבל את הריבית שישלם לא יוכל לקבל.

העולה לדינא:

א. הוצאות שאינן ריביות והצמדות מותר לשלם והלווה מחויב בהם, ואף אם אין לחייבם בדיני ממונות כגרמא וכדומה, כאן היתחייב על כך בפירוש וחייב. ב. באם לקח המלווה הלוואה עם ריבית בהיתר עיסקא, מחולקת להט"ו והאחרונים. ג. אם לווה בריבית מגוי אסור ליקח מהלווה לכו"ע, ובמידה והלווה מרצונו הטוב מעוניין לשלם הפסדים אין בזה משום ריבית מאוחרת.

גיטין י"ט. לו), אלא ראיות יתנו עדיהן ויצדקו. והביא דברי הפרי מגדים (משבצות זהב סימן שלו ס"ק ט) שהעמיד את דין הגמרא של פתיחת הצינור דווקא בעשבים תלושים, אבל במחוברים שיש איסור תלישה מן התורה אל התירו, והרבה להוכיח מדברי הראשונים כולם שבוודאי התירו גם איסור דאורייתא, שהרי התירו איסור בונה של הצינור, וטעם ההיתר כמבואר בגמרא משום שהמיעוץ נעשה רק כלאחר יד.

אך כתב שאם הכיור לא נסתם לגמרי והמים עוברים בתוכו לאט, ועל ידי לחיצתו במשאבת גומי גורם שהמים יזרמו בתוכו, יש להתיר, ונראה טעמו שאז אין נחשב הצינור כסתור כלל, ולא שייך בזה מלאכת בונה, וכתב שכל זה כשפותח במשאבת גומי ביתית, הואיל ואין כאן מעשה אומן וגם אין בזה עובדין דחול.

סיכום דעת הפוסקים

הגרש"ז אויערבאך סבר שפתיחת צינור שנסתם בכלוך אינו נחשב לחיקון הצינור אלא רק לפעולת ניקוי, אבל האגרות משה סבר שרק בבית שהסתימה מצויה ובכל עת מנקים אותה בפומפה, הפתיחה נחשבת רק כניקוי, אבל בבית שהסתימה לא מצויה נחשב הסתימה לפגם בצינור והשחרור של הסתימה הוא תיקונו ואסור.

המנחת יצחק השווה סתימה בצינור לסתימה של נקב ישן בדופן החבית, שאם הסתימה חזקה הסתימה נחשבת כחלק מדופן החבית, והפתיחה המחודשת של הסתימה הרי היא כעשיית פתח חדש, ולכן הוא התיר דווקא סתימה רגילה שבוה אין הפתיחה נחשבת כעשיית פתח חדש, אבל היביע אומר כתב שכיון שהסתימה בצינור הוא בדבר שהוא מחובר לקרקע, גם פתיחה מחודשת של נקב ישן נחשב למלאכת בניה, וכתב שגם הגר"ש אלישיב הסכים לדבריו, אמנם הגרש"ז אויערבאך והאגרות משה הבינו שסתימה של נקב בחבית משלים אותה להיות חלק מדופן החבית, אבל סתימה של לכלוך בצינור אינו נעשה חלק מהדופן של הצינור, ולכן הצינור קיים ואת הכלוך יש לנקות, ולא ייסדו את ההיתר על דין נקב ישן בחבית.

להלכה: השימוש במשאבת גומי (-פומפה) בשבת לפתיחת סתימה עומד במחלוקת פוסקי הדור, והעולה למעשה: א. בכיור שדרכו להיסתם מפעם לפעם מותר, מאחר שפעולת הפתיחה בפומפה מצויה בכיור זה היא נחשבת כפעולת ניקוי בלבד ואין בה איסור, ומאחר שבבית זה הדרך להשתמש בפומפה עובדין גם אין בשימוש זה הפתיחה ביתית משום עובדין דחול, ובפרט שבסתימה המצויה בדרך כלל אין סתימה מוחלטת ומים יורדים לאיטם, ובוה גם הפוסקים שאסרו בסתימה רגילה התירו, שמאחר והצינור לא נסתם לחלוטין לא נחשב שצינור סתור. ב. בכיור שהסתימה בו אינו מצויה אין ניתן לפתוח בלא קושי, או בכיור שהסתימה מצויה בו אלא שבפעם זו היא נפתחת בקושי רב, נחלקו הפוסקים, וגם הפוסקים המתירים התירו דווקא בשעת הצורך ודווקא גדול, וגם לשיטתם ראוי לפתוח על ידי גוי או בדרך של שינוי, ולמקל באופנים אלו יש על מי לסמוך. ובכל אופן הפומפה מקצועית אסור להשתמש שיש בזה משום עובדין דחול. ג. בסתימה שאינה מצויה ושאינה נפתחת רק בקושי רב, דעת רוב הפוסקים לאסור. ומאחר שנשאלה השאלה, חשוב להדגיש כי באופן שהדבר אסור, אין שימוש על ידי נכרי מועיל להתיר את הדבר, ויש להיזהר מאד באמירה לנכרי ולא לנהוג כמי שמזלזלים באיסור תמור זה וקוראים לנכרי בכל בעיה שמתרששת, ופעמים שיש בדבר איסור גמור.

ועוד הביא ראייה (פסחים סד. וברשי"ש) שלעורה בבית המקדש היה נמשך מעיין, וכדי לנקות בו את ריצפת העזרה היו סותמים את נקב היציאה של מי המעיין מהעזרה, ובוה נתמלאה כל העזרה במים ומנקים בהם את העזרה, ושוב הולו משחררים את הסתימה ומאפשרים למי המעיין לצאת מן העזרה, ומבואר שאין חשש בפתיחה של סתימה זו, אפי' שבוודאי נקב המיועד לעכב את היציאה המים מהעזרה בוודאי נסתם היטב.

ולכן התיר לפתוח סתימה בשירותים שיש בזה צורך גדול, ושוב כתב לאחר כמה שנים (שם חלק ו סימן כט) להסמיך ההיתר גם על שיטת הפרי מגדים (משבצות זהב סימן שלו ס"ק ט) שכל האיסור לפתוח הצינור הוא מדרבנן [אמנם הגרש"ז כתב בהדיא שההיתר הוא גם למבואר ברי"ף שהאיסור הוא מדאורייתא עיי"ש], ושוב כתב (חלק ז סימן יט) שכדי לצאת מידי כל חשש, לכתחילה יפתח על ידי גוי, ואם אי אפשר רצוי לפתוח בדרך של שינוי כגון ביד שמאל או בדבר שצריכים שני ידים יפתח ביד אחת.

דעת האגרות משה - סתימה מצויה היא פעולת ניקוי בלבד

באגרות משה (אורה חיים חלק ד סימן מ אות ט) כתב לחלק בין סתימה שמצויה להיות בבית ושצריכים לפתוח אותה בפומפה, שפעולה המצויה להיות נחשבת רק כניקוי לצורך השבת ולא כקלקול ותיקון, ובין סתימה שאינה מצויה בבית שאף אם אין צריכים בזה לאומן כבר יש עליה שם 'תיקון', ובין אם נסתם לגמרי ואין תיקון ממש כעשיית פתח והוא באיסור גמור, וגם לצורך גדול יש להתיר רק על ידי גוי.

ועוד כתב על עצם השימוש בפומפה בשבת, דכאשר הסתימה מצויה להיות בבית זה, השימוש בפומפה בבית זה אינו למלאכה חשובה אלא כפעולת ניקוי בעלמא, ונמצא שהפומפה מיוחדת לשמש גם בשבת ואין בעצם השימוש בפומפה משום עובדין דחול, אבל באופן שאין הסתימה מצויה בבית זה, הרי אפי' כאשר אין איסור בונה לפי שהסתימה אינה מוחלטת והמים עוברים לאיטם, על כל פנים מאחר שאין הפומפה מיוחדת לשמש בבית זה גם בשבת השימוש בה אסור משום עובדין דחול, ושמתעם זה צריכים לנקות את הסתימה שלא כדרך המנקים.

דעת היביע אומר והגר"ש אלישיב - בצינור שמחובר לקרקע גם פתיחת סתימה נחשב כבניה

יביע אומר (חלק ה אורה חיים סימן לג) הביא מה שדימה הגרש"ז אויערבאך את פתיחת הסתימה בצינור של הכיור, לפתיחה של צוואר בקבוק שנסתם שבוודאי אין בו כל איסור, ואפי' הוא מחובר לקרקע, ותמה על דבריו, שהרי פתיחת צוואר הבקבוק עצמו מקורה בהיתר לפתוח מחדש נקב ישן שנעשה רק להוציא ולא להכניס, שנקב שאינו עשוי יש להכניס וגם להוציא אינו פתח מן התורה, רק שנאסר אטו פתח העשוי להכניס ולהוציא, ובנקב ישן לא גזרו אטו פתח העשוי להכניס ולהוציא, אבל נקב ישן שהוא עצמו עשוי להכניס ולהוציא אסור, כי גם נקב ישן שנסתם נחשב כסתור והפוחת אותו מחדש נחשב כבונה, ולכן במחובר לקרקע שגם נקב שאינו עשוי להכניס ולהוציא אסור מן התורה (שער הציון סימן שיד ס"ק ט), אין קולא במה שזה נקב ישן, ולכן הצינור שנסתם דינו כנקב ישן, ואסור לפתוחו. וכתב שם שהעלה דבר זה לפני הגר"ש אלישיב והסכים לאסור כדבריו. [ונראה שהגרש"ז אויערבאך מחלק בין אופן שבעל הבית סתם וביטל את הנקב, שבוה נאמר הנידון של נקב ישן, אבל סתימה של לכלוך כלל אינה מבטלת את הכלי, והפתיחה נחשב רק כניקוי].

ועל מה שהתיר הגרש"ז אויערבאך מכח סברא העיר שהרי באיסור דאורייתא אין מתירים מסברא בלבד, וכי מפני שאנו מדמים נעשה מעשה (ראו:

לעתים ככה החשמל בליל שבת בבית הכנסת או בבית, האם מותר להתקרב לנרות השבת ולקרוא לאורם, כמו כן יש לשאול האם כשרוצה לומר זמירות לסעודה שלישית מתוך הסידור ובבית מדרש שורת עלטה, האם יכול לאומרום לאור הנרות:

תשובה: כדי לפשוט את השאלה נציע תחילה את סוגי הנרות ופרטי דיניהם: והנה מקור הדין הוא מאחד מ"ח דבר שגזרו חז"ל (שבת י"ג:) אין פולין ואין קורין לאור הנר, וה"ה כל דבר הצריך עיון כגון לבדוק ציצית או כוסות כלים ובגדים, ולמצוא ספר מסוים בארון ספרים וכדו' - כל דבר הצריך עיון אסור לבדוק לאור הנר, דחיישינן שמא יטוה. ופירשו הראשונים (רש"י ר"ן ור"ע) שמא יתמעט קצת יאר הנר מחמת שהשמן נתרחק מראש הפתילה ותוך כדי לימודו ישכח ויבוא להטות הכלי לצד, כדי להביא השמן לראש הפתילה כדי שידלק יותר יפה, ואז עובר על איסור דאורייתא של מבעירי בזה שהגביר את אור הנר.

ובאופן צריך עיון קצת, נחלקו הראשונים, להרמב"ם והטור מותר ולא חיישינן שיטוה, ולהרמב"ן ור"ן וריטב"א אסור, ופוסק המשגיב (ס"ק י"ט) שבנר של שעוה שבלאו הכי יש מקילים אז באור לסמוך להקל.

בב' אנשים התירו, ובנר שבקומה גבוהה אסור על אף שבשניהם לא מצוי הטייה

אפי' אם הנר גבוה עשר קומות ולא שייך להטות אומר רבה שאסור שלא חילקו חכמים ואסרו בכל אופן אטו האופנים שכן שייך שמא יטוה, - וזוה לומדים הראשונים, שאף באופנים שלא קיים החשש שמא יטוה כ"כ, אעפ"כ אסור דלא פלוג, וכן פסק השו"ע (סעיף א') שאפי' הנר מונח בעששית או באור כבותר אעפ"כ אסור.

מצד שני - באדם עצמו כן חילקו, שהרי שניים מותרים לקרות, וכן יש היתר של שומר והט"ז (ס"א) מגדיר הענין שבדבר הנאסר דהיינו בנר עצמו לא חילקו, משא"כ באדם הקורא כן חילקו ובאופן שלא שייך החשש לא גזרו.

ובערון השולחן (ס"ד) מחדש יותר שאפי' בנרות עצמם חילקו, דהיינו שבפני נר שלא שייך בו כלל שיטה לא גזרו ומותר (כגון נר נפט נר סטארין) משא"כ בסוג נר ששייך בו החשש שיטה שגזרו בכל אופן אפי' אם עכשיו לפי המציאות לא שייך שיטה.

כמה שיטות האם חיישי' ל'שמא יטוה' בנר שעוה

בנר שעוה יש כמה שיטות אי חיישי' ל'שמא יטוה': (1) הא"ר מביא בשם הרמב"ן, שאף בזה שייך שמא יטוה [דהיינו כשהפתילה למעלה נעשה פתח ואינה דולקת יפה אז מטיין הנר ונוסף מעט שעוה וזוה מתולדת ראש הפתילה הבולטת מן הנר ואז מתחיל להאיר יפה, - קצוה"ש] (2) הבית יוסף נוקט שלא שייך בזה שמא יטוה, דרק בשמן שייך שמא יטוה, ומ"מ יש חשש אחר שמא ימחוט (יקצוץ) ראש הפתילה כשנעשה פתח ובכך ידלק יותר יפה, ואז עובר משום מכבה, ולכן פוסק השו"ע (סעיף א') שאסור. (3) הב"ח בשם מהרש"ל וכן הט"ז חולקים על השו"ע ופוסקים שמוותר, כיון שכיובו הוה מלאכה שאינה צריכה לגופה וזה רק דרבנן ולא גזרו, (4) המג"א מסיק דשלא לצורך יש להחמיר הואיל ויש סוכרים שמלאכה שאינה צריכה לגופה היא דאורייתא, אבל בעת הצורך יש להקל, (5) וכ"כ השו"ע הרב שאפשר להקל בעת הצורך.

נר סטארין [מין פראפין] מותר לכו"ע

בנר סטארין, פוסק המ"ב (ס"ד), שמותר לכתחילה לכו"ע לקרות לאורו, דלא חיישינן בזה שמא יטוה, היות ואף פעם אי"צ להטות בנר זה לתקנו, כיון שאורו אינו מתמעט, וכן לא שייך החשש שמא ימחוט, כיון שאורו צלול.

ובזמננו שכל הנרות המצויין בימינו (נר נשמה, ונריות) עשויים מפראפין שהם סוג של סטארין, וא"כ אין בהם שום חשש הטייה, ואפשר לכתחילה לקרות לאורם, וכן יש סוג אחר של 'פרפין' שזה נוזל כמו שמן ויש מהם זה בצבע לבן ויש מהם בצבע צהוב שנראה ממש כמו שמן, ויש הרבה שמדליקין בעמוד של החזן מכאלה פרפין נוזלי, וא"כ אם נופל החשמל וכן בשל"ס, מסתבר מאד שאפשר לקרות לאור הנרות הנ"ל.

נרות לוקס / לאמ"פ שיש ללהבה כמה מצבים, האם חיישי' לשמא יטוה

נרות שקורין לוקס/לאמ"פ, שהם עשויים מגא"ז, ומותקן ע"י הברגה והפתילה עומד חזק ומוברג באמצע הנר,

ואפשר להוציא יותר את הפתילה ובכך האור יותר גדול, ואפשר להבריגו במצב פתילה קטנה יותר וזו האור פחות, וכדי לקרות היה צריכים אור גדול והיה מבריגים הפתילה באופן המקסימלי [פעם היו הרבה שלא השתמשו בחשמל, ונגרטור עדיין לא היה, ולכן היו משתמשים עם הלוקס, ויש שעד היום משתמשים עם זה].

ובערוה"ש (ס"א) מביא גם לגבי הלוקס שלכאורה אפשר לקרות בה לכתחילה, שהרי כל החשש הטייה שייך רק בנרות שבזמננו, שהיה הכלי עם שמן, והפתילה יוצאת מהצד, וברגע שנתמעט השמן בכלי מתמעט גם האור שהפתילה עומד חזק באמצע ומוברג ואינו מתמעט ארו בכלל, אין חשש שיטה, ומסיים, שזה פשוט עפ"י המבואר בראשונים (רש"י ר"ן ור"ע) בהסבר חשש הטייה.

וכע"ז - הבה"ל מביא בשם ספר מסגרת השלחן שבעצם אין בנר זה חשש שמא יטוה, הואיל וכל זמן שיש הרבה גאז בנר אין מתמעט אורו כלל, הואיל והפתילה מוברגת ועומדת חזק באותו מצב, וכשיתמעט הגאז אז לא יועיל להטות ורק יגרע יותר, ואם לפני שבת יוציא הפתילה הרבה באופן שמועיל לקרות כנגדו אז אין שום סיבה שיטה, ומ"מ הואיל ואין מקור קדום להיתר זה, לכן עדיף לכתחילה לפני שבת להניח פתק על מקום ההברגה "שבת היום", ואז מותר לכתחילה לקרות לאורם בשבת, ואפי' באופן שלא הניח פתק, מותר בשבת לכה"פ ללמוד תורה לאורה, דכדי שלא לבטל תורה בליל שבתות וודאי שאפשר להתיר הואיל ואין בזה חשש הטייה.

וראו להוסיף שגם כהיום יש מדליקים בעמוד של החזן עם כלי שיש בו הברגה, שאפשר להעמיד את מצב הפתילה וכן"ל, ולכאורה גם בזה לא שייך שמא יטוה, אפי' שזה עם שמן ולא עם גאז, דזיל בתר טעמא. עוד יש להוסיף, שכהיום מוכרים את "הלוקס" הנ"ל לכתחילה עם כיתוב "שבת היום" ואסור להדליק" ובוה אפשר לקרות לכתחילה וכן"ל.

פתיל צף' האם חיישינן לשמא יטוה

פתיל צף - כתב הקצוה"ש (סימן ק"ו סעיף א') שלכאורה מסתבר שמותר לקרות לאורם, ואין בהם חשש הטייה כלל, שהרי רק בנר שהיה בימיהם שהיה ראש הפתילה יוצא ובולט חוץ לנר, והיה רחוק משמן, חיישי' שברגע שיתמעט השמן, יתרחק השמן מראש הפתילה, ולכן יתמעט אור הנר ויבוא להטות הנר כדי לקרב השמן אל ראש הפתילה, משא"כ בפתיל צף, שכל מה שהתמעט השמן יורד, יורדת גם הפתילה עמו, וא"כ אין מתמעט האור ולא שייך שמא יטוה.

חשש הטייה בזמננו:

א. "המנחת שבת" (סימן פ') אומר שבכל אופן שיעשה שינוי בהנרות בשב"ק מבאמצע השבוע, לא חיישינן שמא יטוה, שהשינוי יזכיר לו ששבת היום, ומביא כמה דוגמאות, או שמעמיד את השולחן או מקום המנורה באיזה שינוי מביתומת החול, או שכל השבוע מדליק במנורה מגאז, ובשבת מדליק מנר רגיל, ולכאורה לפי"ז בזמננו פשיטא שלא חיישי' שמא יטוה שהרי עצם זה שכל השבוע אינו מדליק כלל נרות ובשבת כן מדליק נרות זה היכר הכי גדול ובפרט אם יש לו פמוטות יפות לכבוד שב"ק בוודאי זוכר כל העת ששבת היום. אלא שמסיים שם המנחת שבת, שכל זה רק ללמוד זכות על הרבים המקילין ללמוד לאור הנר, אבל כיון שהוא מ"ח דבר שאמרו בירושלמי שאפי' אליהו אינו יכול לבטלו, לכן ראוי לכל בעל נפש שיראה לחזור באמצע השבוע על איזה לימוד הרבה פעמים עד שיהיה שגור בפיו, ואז אפי' אם קורא מתוך הספר מותר כמו שפוסק השו"ע הרב (ס"ו).

ב. עוד סברא אומרים הרבה פוסקים (בלי מקור קדום), שהיום אפשר להתיר מצד אדם חשוב, שהיות ואין דרכו להטות אפי' בחול לכן מותר לו, וכהיום שאנו תמיד משתמשים עם חשמל, אי"כ אין דרכינו לקרות לאור הנר ולהטות, ולכן לא חיישי'. אמנם הפמ"ג סובר שכהיום אין היתר כלל של אדם חשוב, אבל בשועה"ר משמע שנוקט שגם כהיום שייך ההיתר אדם חשוב וא"כ זה עוד סברא להתיר בזמננו [ואפשר לחלוק על סברא זו].

עוד כמה אופנים שיוכל לקרות תמיד לאור הנר ואין חושש ל'שמא יטוה':

- 1. כשאור החשמל דולק מותר להתקרב לנרות ולקרות לאורם אם רוצה יותר אור (ע"פ בה"ל ד"ה וכן בנר של שעוה).
- 2. כשלומד עם חברותא אותו ענין ובאותו ספר (שו"ע

סעיף ב').

3. כשלומד עם חברותא יחד בשני ספרים ואומר כל אחד לחבירו תן דעתך עלי שלא אטה, מותר לעת הצורך (בה"ל ד"ה בשני ענינים).

4. כשמעמיד שומר מיוחד לשמור עליו (שו"ע סעיף ג').

5. אדם חשוב שברור לו שאינו מטה, לפי השו"ע הרב מותר אפי' בזמננו (שו"ע סעיף ד') [ובמאמר מרכזי (סיפורים) על הסיחה"ע מביא הסיחה"ע נטע פעם, ובדרך רצה ללמוד לאור מנורה ובאמצע נחשף האור, ואמר לבנאי שלו מיכה שהוא יתקן את המנורה כדי שישאר עליו דין אדם חשוב ויוכל בשבת ללמוד לאור המנורה].

6. אם יודע סוגיא או מסכתא בע"פ יכול לקרות לאור הנר, ואף שמהשו"ע סעיף י' משמע שאסור לו לקרות הכל מבפנים, אבל בשו"ע הרב סעיף י' אומר שברגע שיוודע בע"פ מותר לו לקרוא הכל מבפנים.

7. פרק משניות "במה מדליקין" ממסכת שבת מותר תמיד לקרות (וא"כ לא יהיה לאדם תירוץ למה ביטל את הזמן ולא למד, שהרי תמיד יכול ללמוד פרק זה...).

8. המנחת שבת (סימן פ') מחדש שלענין על הזייגער (שעון) נגד האור ג"כ מותר, כיון שאין בזה שהיה זה רק בסקירה אחת לא חיישינן שיטה.

לקרות לאור החשמל (במתג רגיל שיש רק שני מצבים או להדליק או לכבות)

נוקטים כל הפוסקים (שו"ת אגרות משה ח"א סי' צ"ג שש"כ פ"יג סעיף ל"ב בשם הגרש"ז ועוד) שאין שום חשש, שהרי החשמל עומד כל הזמן באותו מצב ולא מתמעט אורו, וא"כ אין לחוש כלל להטייה, ולא חיישינן שידליק עוד מתגים כמו שלא חיישינן שידליק עוד נרות, חוץ מהחזו"א שידוע שהחמיר ולא קרא בליל שבת לאור החשמל (אפי' של נגרטור) רק ע"י שומר.

לקרוא לאור החשמל כשלמתג יש כמה מצבים

במתג שג"כ להגדיל את חוזק האור ולהנמיך - יש ח"ל הרבה שמתירים שהרי במצב שזה עומד עכשיו אינו מתמעט האור מעצמו וכמו כל נר שאינו מתמעט אורו אז לא חיישינן שיטה, (שו"ת אגרות משה שם, הגרש"ז אירבך בבש"כ שם).

ויש אחרים שחיישינן שירצה לקרות ולא יספיק לו האור החלש ויטובב את הגלגל ויגביר את האור (שו"ת אור לציון, ומסיים שלצורך תורה אפשר להקל, וכן הגרש"ז אלישיב מחמיר, וכן הגר"ש קרליץ מחמיר).

ועכ"פ אם עשה מצב הכי חזק באור אז בוודאי שלכו"ע אין חשש, ולכן אם יש לאדם כזה סוג חשמל שיראה לעשות על מצב הכי חזק.

העולה לדינא:

כהיום בעשנת של"ס כשרוצה לקרוא בזמירות [כשאינו שגור בפיו] וכן אם נפל החשמל בליל שבת או שנפל החשמל ע"י שעון שבת ורוצה לקרוא או ללמוד, אז בעצם יש צד להתיר בכל סוגי הנרות ואפי' בנר שמן עם פתילה מצמר גפן כהיתר של המנחת שבת שעצם הנרות שבת זה היכר, אבל הוא מסיים שבעל נפש יזהר ולא יקרא לאור הנר. אולם באופנים הנ"ל שהאחרונים מצדידים מאוד להקל בזה, אז בוודאי שכהיום אפשר להקל לכתחילה ואלו הן:

- א. נר סטארין, וכהיום כדבר שעשוי מפרפין בין אם הוא גוש (נר נשמה/נרונים/נריות) ובין נוזלי כעין אותם שמדליקים בעמוד של החזן. ב. לוקס/לאמ"פ מגא"ז - אפשר להקל לכתחילה לקרות כנגדם, ובפרט ללמוד תורה, (וכהיום שיש עליו כיתוב שבת היום בוודאי שאין שום שאלה). ג. וכן כל נר שעשוי עם הברגה כעין הלוקס הנ"ל ויש כאלו שמדליק בעמוד של החזן עם כזה מתקן. ד. נר שעוה שהמ"ב צידד שלעת הצורך יש להקל וכן פוסק השו"ע הרב, וכהיום יש עוד צד להקל כנ"ל, ובפרט לצורך לימוד תורה. ה. פתיל צף - שהקצוה"ש מביא שלכאורה מסתבר שמוותר, וכהיום הרבה נוהגים להדליק נרות שבת בבית עם פתיל צף אז יוכל לכתחילה לקרות כנגדם.

ונמצא שכל הדין כהיום שאסור לקרות נגד אור הנר (דבעל נפש יזהר, כנ"ל) זה רק בנר של שמן, ופתילה מצמר גפן, שיש הרבה שמדליקים רק "נרות שבת" בבית ואז צריך להיזהר לא לקרות כנגדם.

האם ביצה רכה נחשבת כמבושל כל צרכו

ירושת הבכור בדמי שכירות

ליל שבת קודש לאחר הסעודה, על אף שהייתה סעודה דשנה בכל טוב, עדיין יש בחורים שאינם מוותרים על הידידעשע תאוהו של טעימת הטשולנט בליל שבת. ניגש בחור אחד לפלטה ולפני שהוריד את הסיר מהאש הוא בדק דרך מכסה הזכוכית וראה שכל הטשולנט כולל הגריסים, שעועית, בשר, והקישקע, הכל היה מבושל כל צרכו, והוריד את הסיר מהפלטה כשהוא ממשיך להחזיקו בידי, ובדעתו להחזירו לפי כל תנאי ההיתר בגרופה וקטומה כפלטה וכדומה, כך עמד ולקח צלחת טשולנט והחזיר את סיר הטשולנט לפלטה שימשיך לבעבע כל הלילה ולהצטמק בטוב. מה שלא ידע הוא על הביצים - שיש הנוהגים להכניסם לטשולנט המכונה 'חמינדוס' - שהוסיפו אותו לסיר ברגע אחרון בערב שבת כדי שיתבשל כל הלילה ובבוקר יהיה ביצה קשה אבל כבר הגיע לדרגת ביצה רכה וכשהוציא אותו עוד לא היה ביצה קשה, אבל כבר הגיע לדרגת ביצה רכה ועכשיו רוצה להחזיר הסיר עם הביצים שבתוכם ומתלבט האם כשיחזיר הסיר יעבור על איסור בישול או לא:

תשובה: ביצה רכה למרות שנראה כחצי מבושל אך נחשב לאחד מהדרכים שאנשים אוהבים לאכול את הביצה. ויש לדון, האם על ידי זה הוא נחשב למבושל כל צרכו, ומכאן ואילך הרי הוא מצטמק ויפה לו שמותר להחזירו ע"ג האש, או שמואץ מבושל יחשב, ויהיה אסור להחזיר ואולי אפילו חייב חזרה אם החזיר, שלפי הרבה פוסקים חייב במאכל שהוא כמאכל בני דרסאי והחזירו על גבי האש עד שיבשל כל צרכו. הגדרת מבושל כל צרכו היינו שאדם יכול לאוכלו שלא בשעת הדחק, ואם נאכל רק ע"י הדחק ה"ה נחשב כמאכל בני דרסאי, כך נראה מכל הפוסקים וכן מבואר מפורש בשבות יצחק ועוד מלקטים. ולפי"ז בביצה ברגע שמגיע לשלב שאנשים יאכלו אותו כך בלי שום בעיה הרי היא נחשב לנתבשל כל צרכו.

אך מצד שני הרי אינו מעוניין עכשיו במאכל כזה, והמאכל שהוא רוצה שהוא יהיה עדיין לא מוכן, וכיוון שאין הדרך כלל לאכול ביצה רכה בשבת בבוקר א"כ לא הגיע לשלימות הבישול שהתכוון אליו, וא"כ שמואץ אסור. ואף שמצינו שמאכל שמצטמק ויפה לו מותר להחזירו ולא נחשב בישול, היינו משום שהמאכל נחשב למבושל לגמרי ואינו אלא משבחו, אבל בביצה הוא לא משבח את מאכל הביצה רכה אלא משנהו למאכל אחר, והופכו לביצה קשה.

ולאחר מחשבה, נראה שנקודת הדיון היא, האם מותר לקחת מאכל שהתבשל כל צרכו ולעשותו למאכל אחר או לא. בדומה לזה מצינו למי שכואב לו בטנו, ורוצה לקחת חלה ולעשות מזה צנימים האם הוא מותר או לא, שהרי לגבי בישול אחר בישול מובא בשו"ע סימן ש"ה שיעף ד' שאין בישול אחר בישול ובס"ה לגבי בישול אחר אפיה מובא בשו"ע מחלוקת בדבר ושנהגו לזיזר לתחילה גם בכלי שני. בטעם הדבר כתבו הפוסקים, מכיוון שנתחדש בו פעולה חדשה, ולפי זה י"א שגם לעשות צנימים שהוא אפיה אחר אפיה שמעיקר הדין מותר, אבל אם ישנה את המאכל יהיה אסור. ובישיעת יעקב מהדורה תליתאי ח"ב סינן כ' אסר ובשבת השבת מלאכת בישול הביא דעת האוסרים וחלק עליו, ובשש"כ החמיר בדבר, אך הגרשו"א לא חשש לזה ובספר שולחן שלמה התיר לעשות צנימים בשבת ובאורחת שבת סימן א' הערה ס' נראה שמיקל בדבר.

העולה לדינא:

כמחלוקת בצנימים כן היא לגבי ביצה רכה. ולפי אלו שמחמירים ולא שמים לחם בשבת על הפלטה לעשות ממנו צנימים, א"כ גם כאן צריך להוציא הביצים [ולאכולם מיד כדאי לא לבוא לאיסור בורר]. ולפי המתירים לעשות צנימים לכאורה מותר להחזיר את הביצים לפלטה. כ"ז כתבתי לעניית דעתי בתקווה שעל במה זו יתלבנו הדברים עוד.

האחים נפתלי ושלמה באו לחלק את ירושת אביהם שנפטר לפני כמה חודשים. לאביהם הייתה דירה אותה השכיר לשנה, ואת התשלום קיבל בצ'קים מראש בעת חתימת החוזה. כעת באו האחים לברר כיצד לחלק ביניהם את הכסף מהשכירות. האם מכיוון שנפתלי הוא הבכור, ובכור יורש פי שניים בנכסי אביו, עליהם לחלק את הכסף מהשכירות באופן זה:

תשובה: כדי לברר שאלה זו נקדים קצת את עיקרי דיני ירושת הבכור. הנה הבכור נוטל פי שניים בירושת אביו וכמ"ש בתורה: 'כי את הבכור בן השנואה יקדים לתת לו פי שניים בכל אשר ימצא לו', ודרשו חז"ל מ'וכל אשר ימצא לו' שאין הבכור נוטל פי שנים אלא ב'מוחזק', דהיינו בדברים שכבר באו לרשות האב קודם מותו, אולם אינו נוטל ב'ראוי', כלומר, דברים שעדיין לא באו לרשות האב בשעת מיתתו אף שהם ראויים לבא, אין הבכור נוטל בהם פי שניים. ולכן אין הבכור נוטל פי שניים בהלוואות שהלוה האב ועדיין לא פרעוהו, וכן בפירות אילן שגדלו לאחר מות האב. אמנם נתבאר בגמרא דאם האילן עצמו השביח וגדל (דיקלא ואלים) אזי נוטל פי שניים בשבח האילן, שכיון שהגוף עצמו השביח והגוף כבר נמצא ברשות האב בשעת מיתתו נוטל בו פי שניים.

והנה הרמב"ם כתב (פ"ג מנחלות ה"ב) וכן הביא המחבר (סימן רעה ס"ד) וז"ל: 'הניח להם אביהם פרה מושכרת או מוכרת וילדה הבכור נוטל בה ובולדה פי שניים, ובלחם משנה הבין בדברי הרמב"ם ד'בה' היינו בדמי שכירות הפרה שנוטל בזה פי שניים. והקשה על הרמב"ם דבהדיא אמרו בערכין (י"ח ע"א) דדמי שכירות הוי 'ראוי' ולא מוחזק, ותיירץ שזהו דווקא למ"ד שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, אבל הרמב"ם סובר כמ"ד ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף ולכן הבכור נוטל פי שניים בדמי שכירות. ובקצוה"ח (סימן רעה ס"ב) נתקשה בזה, דאף אם סובר הרמב"ם ישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, מכל מקום הרי עדיין לא שילם השוכר את דמי השכירות, והרי זה כהלואה שאע"פ שכבר חייב לשלם חובו בכל זאת הו"ל 'ראוי' ואין נוטל בה פי שניים. ובנתיה"מ (שם סק"א) תמה על הלח"מ וגם על קושיית הקצוה"ח, דכאן מיירי מדמי השכירות שלאחר מיתת האב, ובהא וודאי דאינו נוטל פי שניים דלא עדיף מפירות שהוציא האילן אחר מות האב דאין לבכור בזה פ"ש.

ובחתי"ס (כ"ב קכ"ג ד"ה פרה) ביאר בדעת הלח"מ שגם השכר שלאחר מיתת האב נחשב מוחזק, ומשום שהשכירות התחילה בחיי האב וישנה לשכירות מתחילה ועד סוף, והרי זה כדקל שמתגדל והולך בכל יום שהבכור נוטל בו פי שניים.

ולכאורה הביאור בדבריו, שדמי השכירות הם תחליף למגורים בבית, וכמו שבמגורי הבית נוטל הבכור פי שניים דזה מוחזק, כך גם דמי השכירות אינם ראוי אלא מוחזק, אמנם הנתייה"מ הבין דדמי השכירות הם כאילן המוציא פירות ואין לבכור בזה פי שניים.

ונמצא דללח"מ הבכור נוטל פי שניים בשכירות (ולביאור החתי"ס אפי' בדמי השכירות על הימים שלאחר מות האב), ולקצוה"ח אינו נוטל פי שניים בשכירות בין על הימים שלפני מיתתו ובין על הימים שלאחר מיתתו דהו"ל כמלוה, ולנתייה"מ אינו נוטל פי שניים בשכירות שלאחר מיתת האב דומיא דאילן שהוציא פירות.

והנפק"מ בין שני' הקצוה"ח לשני' הנתייה"מ הוא כשנטל המשכיר מהשוכר משכון עבור תשלום דמי השכירות, דלהקצוה"ח כל מה שאין נוטל הבכור פי שניים בשכירות הוא משום דהוה כמלוה, אמנם ככה"ג שלקח ממנו משכון הרי קיי"ל דמלוה שיש עליה משכון הבכור נוטל בה פ"ש, ולשני' הנתייה"מ גם ככה"ג לא יטול פי שניים דדמי השכירות הם כפירות.

ולפי"ז יש מקום לומר בדעת הקצוה"ח דבניד"ד שנתן השוכר למשכיר צ'קים מראש בחתימת החוזה, ולשיטת כמה פוסקים דצ'קים (שלא נכתבו לפקודת מאן דהוא) הו"ל כדבר ששוה ממון, כיון דהיום סוחרים בו ומשלמים בו (עיי' שו"ת שבה"ל ח"ט סי' רצ"א וכעני"ז כתב הגרשו"ז והגאון ר"י פישר זצ"ל), אזי שוב הו"ל כמשכון ביד המשכיר, וככה"ג יש לבכור פ"ש בשכירות דאין בזה את החיסרון של מלוה כיון שיש לו משכון וכנ"ל. אמנם להנתייה"מ לא יטול פי שניים מהשכירות היא כפירות שאין בזה לבכור פ"ש.

והנה כל זה אמור בדעתם של הרמב"ם והמחבר, אבל לשיטת הטור והרמ"א, אין לבכור פי שניים בשכירות כלל.

העולה לדינא:

א. לדידן שקיימא לן כהרמ"א, אין הבכור נוטל כלל פי שניים בדמי שכירות בין על הימים שלפני מות האב ובין על הימים שלאחר מותו.

ב. להנהוגים כדעת מרן השולחן ערוך, אזי בשכירות ששולמה קודם מיתת האב על תקופת הזמן שלפני המיתה לכולי עלמא יטול פי שניים, שזה וודאי בגדר 'מוחזק'.

ג. בשכירות ששולמה קודם מיתת האב על תקופת הזמן שלאחר המיתה, לדעת הקצות החושן וודאי שנוטל פי שניים, (ולכאורה גם הרמ"א והנתייה"מ יודו ככה"ג, שכיון שכבר שילם הו"ל 'מוחזק' ולא 'ראוי').

ד. בשכירות שלא שולמה קודם מיתתו אבל נתן השוכר למשכיר צ'קים (שאינם למוטב בלבד וכדו') עבור התשלום, אולי יש מקום לומר שלפי הקצוה"ח יטול פי שניים, משום שאין זה כסתם מלוה אלא כמלוה על המשכון שבכור נוטל בה פי שניים וכנ"ל, ואם יתפוס יוכל לטעון קים לי כהקצוה"ח.

להצטרפות לקבלת העלון במייל: newsletter.mechubarim@gmail.com